

ANTUN SOJAT

INTERFERENCIJA DIJALEKATNIH GOVORNIH SUSTAVA U SR HRVATSKOJ

Naglim prirastom gradskoga stanovništva upravo preseljavanjem golemih masa osnovne radne i rađajuće snage seoskoga stanovništva u gradove, njihovim uključivanjem u novi način života, u novu sredinu, seosko se stanovništvo u poslijeratnom razdoblju, relativno, znatno smanjilo. Prometna povezanost selâ s obližnjim gradovima, a preko njih i s cijelom zemljom i inozemstvom, moderna pokretljivost suvremenoga čovjeka u traženju veće zarade, boljega života, a u velikoj mjeri i ekspanzija turizma, uzdrmali su patrijarhalne odnose na selu, izdvojenost ljudi i njihova govora od tuđih utjecaja. Tomu dodiru treba na jezičnom planu pribrojiti i širenje školske mreže, obvezatnost osnovnog školovanja, prodiranje audio-vizualnih sredstava javnoga priopćavanja i u nekad najzabitnije kutke naše domovine, a onda i, ne na zadnjem mjestu, sociološki ugled književnog jezika i frekvenciju njegova pojavljivanja čak i u nekada gotovo izoliranim naseljima. Postavlja se dakle pitanje koliko su u takvim novim životnim uvjetima ugrožene dijalekatne značajke naših organskih govora, koliko se unatoč takvu golemu pritisku na seoske govore oni još drže u svojem dijalekatnom tipu. Nema nikakve sumnje da u suvremenom društvu dolazi do dodira, a onda i do interferencije dvaju ili više govornih sustava češće nego se to događalo prije: izvanlingvistički uzroci strukturnih promjena u pojedinim organskim govori- ma koje vode niveliranju, izjednačivanju govornih osobina na različitim pojavnim jezičnim razinama imaju danas neusporedivo veće značenje nego u nedavnoj prošlosti.

U posljednje se vrijeme često upozorava na gubljenje, raspadanje i ujednačivanje narodnih govora. Tako misle ne samo nestručnjaci nego i dijalektolozi prikazuju činjenice takva razvoja nekih govora. Međutim, pojedinačne govorne situacije, ma koliko bile geografski proširene i strukturno produbljene u tom pravcu niveliranja dijalekatnih oznaka, ne mogu se uopćavati za sve govore, na svim dijalekatnim područjima, bez temeljitih proučavanja narodnih govora i iznošenja dijalekatnih činjenica u pojedinim govori- ma. A takvih smo uopćavanja, tvrdnjâ bez do-

kaza, u zadnje vrijeme mogli i čuti na dijalektološkim sastancima i pročitati u stručnom tisku.¹ Međutim, rezultati mojega dugogodišnja terenskoga proučavanja brojnih naših govora, i kajkavskih i čakavskih i štokavskih, uvjeravaju me da su organski govori na području SR Hrvatske stabilni u svojim strukturnim osobinama tako dugo dok je očuvan seoski način života, tako dugo dok se djeca odgajaju u svojim domovima i najveći dio dana provode u svojem selu — a takva je situacija još uvijek tipična, suprotne pojave još su rijetki izuzeci.

Teorija o jezičnom dodiru, koja je u ovom stoljeću došla do značajnih rezultata u radovima E. Sapira,² L. Bloomfielda,³ A. Meilleta,⁴ U. Weinreicha,⁵ E. Haugena⁶ i drugih stranih i naših lingvista,⁷ svoja razmatranja najčešće posvećuje problemima dodira i interferencije strukturno udaljenih idioma — različitih jezika. Dijalekatnim prožimanjem unutar jednoga jezika manje se bavilo, ali i u toj problematici ima dragocjenih teoretskih rezultata.⁸ U zadnje vrijeme i u nas neki autori obrađuju pojave miješanja, posuđivanja, interferencije, niveliranja dijalekatnih značajaka u pojedinim narodnim govorima⁹ ili problemima dijalekata u dodiru posvećuju više ili manje pažnje u svojoj obradi dijalekatnih govornih značajaka.¹⁰ Međutim, naše poznavanje stvarnih činjenica na govornom području i njihovo prikazivanje na podlozi zahtjeva suvremene lingvistike — kao što su uspoređivanje fonoloških i morfoloških sustava u cjelini,

¹ Usp. npr. izlaganje Slavka Vukomanovića na banjalučkom Savjetovanju posvećenom proučavanju bosansko-hercegovačkih govora: »Činjenica je, ko je god bio bar malo na terenu u to se mogao lako uveriti, da su naši govori i dijalekti danas u potpunom raspadanju i da mi, u stvari, više čistih dijalekatskih tipova, onoga što bismo mogli nazvati izvornim, organskim dijalektom, više i — nemamo... Svako insistiranje samo na dijalekatskoj egzotici i arhaizmima, što je karakteristično za mnoge naše dijalekatske radove, bilo bi pogrešno i pružalo bi uvid samo u jednu stranu dijalekatske stvarnosti.« *Proučavanje bosansko-hercegovačkih govora*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Posebna izdanja 2, Sarajevo 1974., str. 96—97. Ne želim ovdje polemizirati s kolegom Vukomanovićem, cijela ova moja rasprava dokazuje da je drugačije stanje u organskim govorima tipičnije, barem na području SRH.

² Edward Sapir, *Language*, New York 1921.

³ Leonard Bloomfield, *Language*, New York 1933.

⁴ Antoine Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris 1921. i 1936.

⁵ Uriel Weinreich, *Languages in Contact*, New York 1953.

⁶ Einar Haugen, *The Analysis of Linguistic Borrowing*, *Language* 26/2, 1956. i druge rasprave.

⁷ Podatke o glavnoj literaturi te lingvističke problematike v. u knjizi Rudolfa Filipovića *Kontakti jezika u teoriji i praksi*, Zagreb 1971.; usp. i članke i prikaze u časopisu *Suvremena lingvistika* (= *SL*) 4, Zagreb 1967., *Jezici u kontaktu i lingvističko posuđivanje*.

⁸ Usp. npr. L. Bloomfield, n. d., str. 476—495.

⁹ Usp. npr. Vesna Zečević, *Govor Hrvatskoga Sela s gledišta dijalekata u dodiru*, magistarski rad, rkp., Zagreb 1971., *Izveštaj o dijalektološkom istraživanju u Senju*, *Rasprave Instituta za jezik* (= *RIJ*) 2, Zagreb 1973.

¹⁰ Usp. npr. u radu P. Ivića *O govoru Galipoljskih Srba*, Srpski dijalektološki zbornik XII, Beograd 1957.; u radu B. Finke i A. Šojata *Karlovački govor*, Hrvatski dijalektološki zbornik (= *HDZb*) 3, Zagreb 1973.; u radu A. Šojata *Govor u Samoboru i njegovoj okolici*, *RIJ* 2 i dr.

tj. utvrđivanje interferencije fona i fonema i njihove distribucije, kao i organizacije, distribucije morfema, uspoređivanje, zatim, relevantnih leksičkih jedinica govora u dodiru, isključivanje novih jezičnih pojava, na različitim jezičnim razinama, koje mogu biti uzrokovane unutrašnjim, spontanim razvojem pojedinoga govora,¹¹ određivanje relevantnih osobina koje se uzimaju u obzir,¹² brojnost i relevantnost kontaktne srodnosti¹³ itd. — naše znanje, dakle, o svim tim i drugim problemima u našim govorima veoma je oskudno. Dijalekatni mozaik na našem tlu jedan je od najinteresantnijih uopće, djelovanje izvanlingvističkih čimbenika na govore zajedničkoga podrijetla a veoma različitih tipoloških oznaka izvanredno je snažno, pa zadatak istraživanja organskih govora u dodiru, zatim i interferencije standardnih, književnih osobina s dijalekatnima, pruža našoj dijalektologiji, našoj lingvistici općenito, goleme mogućnosti teorijskih postavaka i rješeljâ, ali i zahtijeva što intenzivnije proučavanje i lingvističku obradbu cijeloga toga kompleksa pitanja.

U svojem ću izlaganju pokušati na temelju suvremenoga stanja nekih organskih govora u međudijalekatnom dodiru, prvenstveno kajkavskih, donijeti zaključke o opsegu, dosegu i značenju međudijalekatne interferencije u Hrvatskoj. Okvir ovoga sastanka ne dopušta da iznesem usporedbu dvaju ili više različitih govornih skupova u dodiru na svim jezičnim razinama, u svim pojedinostima o kojima treba u istraživanju i opširnoj obradbi voditi računa.

Nešto ću se detaljnije zadržati na posljedicama dodira čakavskog supstrata s kajkavskim govorima u *karlovačkoj okolici*, zatim na evoluciji *kajkavskih ikavaca*, čakavskoga superstrata pri utoku Sutle u Savu i u naseljima Zdenčina i Horvati, i na osobinama dvaju kajkavskih izoliranih sela u štokavskom narječju — *Hrvatskoga Sela* u novoštokavskoj sredini i *Jarmine*, opkoljene starijim štokavskim slavonskim govorima. Spomenut ću i rezultate usporedbe osobina nekih štokavskih govora s podacima o njima od prije šezdesetak godina.

Izbor upravo tih govora kao tipičnih za problematiku koju želim osvjetliti ima više razloga. Prvi je što će jezični rezultati međudijalekatnoga miješanja biti veoma bliski takvim promjenama i u drugim govorima istoga ili sličnoga zemljopisno-govornog odnosa prema drugim narječjima. Ne manje važan razlog mojega odabira jest činjenica da su stručnjaci, do sada posvećujući malo pažnje međusobnom utjecaju i prožimanju govora na našim adstratnim područjima, osobito malo proučavali utjecaj nekajkavskih govora na kajkavske i tek su se sporadično, sasvim usputno, davale napomene o prihvaćanju nekajkavskih govornih elemenata u kajkavskim graničnim ili izoliranim govorima, pa za dokumentirani širi ili sveobuhvatni pogled na jezične pojave u adstratnim govorima duž kajkavsko-čakavske i kajkavsko-štokavske granice nema dovoljno podataka u stručnoj literaturi. Treći je razlog činjenica da su kajkavski

¹¹ Usp. R. Filipović, n. d., str. 106—111.

¹² Usp. R. Katičić, *Jezična srodnost*, SL 4, str. 15.

¹³ Usp. R. Katičić, n. d., str. 22.

govori najudaljeniji od jezičnog standarda, pa je u njima utjecaj književnog jezika i njegov socijalni prestiž najočitiji.

O pojedinim karlovačkim govorima objavljeni su neki, danas već prilično zastarjeli radovi R. Strohala,¹⁴ zatim nekoliko rasprava S. Težaka o govorima karlovačkoga i ozaljskoga kraja¹⁵ i obimna monografija o karlovačkom tipu kajkavštine, koju su napisali B. Finka i A. Šojat.¹⁶

O kajkavskim ikavcima pisali su S. Ivšić,¹⁷ I. Brabec,¹⁸ a njihov sam govor proučavao i o njemu pisao i ja.¹⁹

O govoru Hrvatskoga Sela postoji u rukopisu magistarski rad Vesne Zečević,²⁰ pa donosim podatke iz te studije.

Podatke iz Jarmine prikupili smo dr. Finka i ja, istražujući govore na vinkovačkom području.

Napomene o drugim govorima s adstratnih područja omogućila su mi dijalektološka terenska istraživanja.

REZULTATI DODIRA ČAKAVACA I KAJKAVACA

1. Arealni govori

Prema susjednim čakavskim govorima kajkavština je, u najvećem broju meni poznatih slučajeva, narječje socijalnoga prestiža, što je naslijeđeni odnos iz vremena kad je kajkavsko narječje bilo i u graničnim čakavsko-kajkavskim područjima jezik škole, crkve, sudstva i drugih vidova javne uporabe na razini književnog jezika. Na zapadnom kajkavskom graničnom području u karlovačkom kraju, koji je tromeđa kajkavskoga, čakavskoga i štokavskog narječja, pučanstvo je velikim dijelom starinačko, prvotno čakavsko.²¹ Čakavski je supstrat pokajkavljen, ali je očuvao niz čakavskih relikata, osobito leksičkih. U principu je u fonološkom sustavu čakavskoga i kajkavskog narječja (ako ne uzmemo u obzir glasove *e* i *o* u kratkim slogovima — što više ne karakterizira sve kajkavske govore najbitnija razlika fonemski par *č*:*t'* u čakavskom inventaru fonema prema neutralizaciji tih fonema u »srednjem« *č* u kaj-

¹⁴ R. Strohal, *Jezične osobine u kotaru Karlovačkom*, Rad JAZU 146 (1901.), 148 (1902.); *Osebine današnjega stativskoga narječja*, Izvješće Velike realne gimnazije u Rakovcu za god. 1887.—1891.; *Još nekoliko riječi o današnjem stativskom narječju*, Nastavni vjesnik (= NVj) XII, Zagreb 1904.

¹⁵ S. Težak, *O rezultatima dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca*, Ljetopis JAZU 62, Zagreb 1957.; *Kajkavci na razmeđu*, KAJ, Zagreb 1970., br. 6; *Kajkavsko-čakavsko razmeđe*, Kajkavski zbornik, Zlatar 1974.

¹⁶ n. d. (bilj. 10).

¹⁷ S. Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca* (= JHK), Ljetopis JAZU 48, Zagreb 1935.

¹⁸ I. Brabec, *Sultanski ikavci*, KAJ 1969., br. 5.

¹⁹ A. Šojat, *Kajkavski ikavci kraj Sutle*, RIJ 2; *O govoru kajkavskih ikavaca u Zdenčini i Horvatima*, Ljetopis JAZU 76, Zagreb 1972.

²⁰ v. bilj. 9.

²¹ A. Šojat, n. d. (bilj. 10), osobito na str. 67—69 i 70—72.

kavaca. Po toj su oznaci karlovački govori, uz pojedine izuzetke (u pojedinačnim selima ili u govoru pojedinaca) prišli kajkavštini, pa osim te općekajkavske osobine u inventaru fonema nema osobitosti koje ne bi u isto vrijeme bile i čakavske i kajkavske. U distribuciji fonema osobito je značajno čuvanje čakavske kontinuantne poluglasa — vokala *a*, kao i ikavsko-ekavski refleks jata. Na fonetskoj se razini čakavska osnovica slušno osjeća ponajviše u nekajkavskoj realizaciji fonema *i* u kratkim slogovima (kratko se *i* artikulira otvoreno, s nešto olabavljenom artikulacijom, slično engleskomu ili njemačkomu kratkom *i*), ali su sačuvane i druge fonetske čakavske osobine (npr. nemogućnost ostvarivanja glasa *ǰ* u primjerima kao *nâružba*, *svjêdožba*, prijelaz eksploziva u frikativ u konsonantskim skupinama kao u primjerima *rušnik* mjesto *ručnik*, *ôst-ôsta* u značenju *ocat-octa* i dr.).

Po prozodijskim svojim obilježjima karlovački se govori razlikuju i od susjednih pravih kajkavskih govora i od klasične čakavske akcentuacije s tri akcenta: u njima su akcenatska opozicijska sredstva svedena na opreku po mjestu akcenta i na opreku po kvantiteti naglašenoga sloga, tj. na dva akcenta silazne intonacije — kratki i dugi.

Osnovna je razlika između čakavske i kajkavske akcentuacije (uz različitu fiziologiju akcenata) pojava metatonijskoga dugosilaznog akcenta u mnogo više akcenatsko-kvantitativnih i morfoloških kategorija u kajkavskom narječju. Taj kajkavski metatonijski akcent pojavljuje se u karlovačkim govorima samo sporadički — sačuvano je dakle čakavsko akcenatsko stanje u primjerima kao *rûška* (osnovno kajkavski *hrûška*), instr. sg. *sikîrum* (kajk. *seĳîrum*), ptc. *posîkal* (kajk. *posêĳel*) i dr.

2. Izolirani govori

a) Za razliku prema karlovačkim govorima, gdje je nekadašnje čakavsko pučanstvo starosjedilačko-kajkavski su ikavci na području Zaprešić — Marija Gorica — Harmica čakavski doseljenici iz Bosne, koji su se na kajkavsko područje doselili u prvoj polovici 16. stoljeća.²²

Višestoljetni život velike naseobine čakavaca u kajkavskoj sredini, u neposrednoj blizini slovenskih govora, rezultirao je veoma interesantnim jezičnim pojavama. Od čakavskih je osobina očuvana *i* na mjestu nekadašnjega jata, *u* na mjestu starih *ǰ* i *ĳ*; u većem dijelu njihova područja kontinuantna je poluglasa *a* (manji dio tih ikavaca preuzeo je kajkavsku kontinuantu fonetskog reda *e*). Govor kajkavskih ikavaca ima inventar od 5 fonološki relevantnih vokala, ali se kao pozicijske varijante mogu pojaviti i *e*, *ę* i *o* (gen. pl. *rêbrę*; *kěj*, *krěj*; instr. sg. *z bâbom*), koji su u okolnim starosjedilačkim kajkavskim govorima fonemi. Tu sam zabilježio i protetsko *j* ispred *i*, u imenu *Ĵiva*, *Ĵivek*; u Brdovcu je moguć i prijelaz *g > ɣ* u finalnom položaju: *sniɣ*, uz *snih* i *snik*.

²² R. Lopašić spominje u Hrv. urbarima I. (1894.) na str. 232 kao godinu doseljenja jedne skupine toga pučanstva godinu 1560. Prema zapisu iz 18. st. izbjeglice iz Bosne u tom se kraju nalaze već g. 1527. (v. I. Brabec, n. d., str. 27).

U oblicima sporadički je očuvan poseban oblik za vokativ (*čöviče, Kätö*); nekajkavski su i komparativi kao *dobriji, suhliji*; čuva se, fonetski opravdano, i prastari lik pokazne zamjenice masc. sg. *tä (tä stoläc)*; infinitiv nema krajnjega *i*. Ima i leksičkih relikata, riječi nepoznatih okolnim govorima.

Po svojem troakcenatskom sustavu i po distribuciji akcenata u riječi kajkavski se ikavci ne razlikuju od susjednih ekavskih kajkavaca. Metatonijski dugosilazni akcent u položajima tipičnim za kajkavsko narječje u tom se govoru ne pojavljuje: *pälac, kōža, zis kobilom, na potöku*, nom. pl. *kolina, darujem, posiko, ostävlen, šenični* itd.

Najznačajnije su kajkavske prinove, osim već spomenutoga *e* mjesto poluglasa na jednom dijelu područja: prijedlog-prefiks *v* dao je *h* (*h riči, hmrüt*), česta je depalatalizacija glasa *ʃ*, osobito u sufiksima (*prijätel, učitelica, strašlív*), ponašanje nekih konsonantskih skupina (*läfko, gröjst* i dr.) u skladu je sa situacijom u susjednim govorima.

Blizina slovenskih govora djelovala je u manjoj mjeri na sutlanske ikavce. Osim u nekoliko preuzetih slovenskih leksema u selima neposredno uz Sutlu (npr. *miza 'stol'*) taj se utjecaj možda očituje i u prijelazu krajnjega *l* u *u* ili u *v*: *vëseu — vësev, hmräu, düu, prijeu — prijev*. Međutim, ta fonetska pojava može biti i posljedica vlastitog razvoja, evolucije uzrokovane unutrašnjim tendencijama govora sutlanskih ikavaca, a ne plod dodira tih govora sa slovenskim govorima s druge strane Sutle. U čakavskim govorima gradišćanskih Hrvata u Austriji nalazimo također takve promjene glasa *l* na kraju sloga.²³

b) Terenski i brojčano mnogo manja prvotno čakavska oaza u Zdenčini i u Horvatima²⁴ također je u govoru očuvala neke predmigracijske tragove.

— U fonetici: glas *i* na mjestu staroga jata; glas *a* na mjestu poluglasa; sporadično nazaliziranje vokala pred završetnim *m* (dat. pl. *kōňę, volō, sviňę*).

— U morfologiji: uopćeni nastavci palatalne promjene pridjeva (gen. sg. *ovëga, jenëga, dōbrega*); izjednačivanje infinitiva i supina (infinitiv bez krajnjega *i*).

— U akcentuaciji: mogućnost ostvarivanja proklize (*päm ü gosti*); izostajanje kajkavskog metatonijskog dugosilaznog akcenta u nekim kategorijama (*kōža, pävuk, prvi* itd.).

— U leksiku: *kadi-dì = gdje, jütra = sutra, pōli = pokraj* itd.

U Horvatima je stupanj preuzimanja relevantnih osobina ekavskih kajkavskih govora koji ih okružuju veći nego u Zdenčini: glas *e* na mje-

²³ Usp. S. Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, München 1971., str. 775, 777; I. Brabec, *Govor podunavskih Hrvata u Austriji*, HDZb 2, Zagreb 1966., str. 59; G. Neweklowsky, *Die kroatischen Mundarten in Burgenland*, Wiener slavistisches Jahrbuch, Bd. 15, 1969., str. 103.

²⁴ Stanovnici su također doselili iz Bosne, iz okolice Bihaća, oko polovice 16. st., v. R. Lopašić, n. d., str. 382.

stu jata duboko je prodro u govorni sustav, taj je glas u velikoj mjeri istisnuo i glas *a* na mjestu poluglasa. Ali, neke akcenatske osobine, suprotne tipičnom kajkavskom njihovu stanju u okolnim kajkavskim govorima drugoga podrijetla, jednake tim osobinama u Zdenčini, u govoru sutlanskih ikavaca, u karlovačkim i ozaljskim govorima, u žumberačkim i ličkim čakavskim govorima — čvrsto se drže.²⁵

ŠTOKAVSKI UTJECAJ NA KAJKAVSKE GRANIČNE I IZOLIRANE GOVORE

1. Granični govori

O pojavama prouzrokovanim neposrednom blizinom, dodirrom i miješanjem govornih osobina kajkavskoga i štokavskog narječja u kajkavskim govorima koji graniče sa štokavskim, kao krajnji izdanci kajkavskoga govornog područja, također je do sada malo poznato.²⁶ Obimnija pažnja interdijalekatnomu prožimanju u graničnim kajkavskim govorima u okviru širega područja istoga dijalekatnoga tipa posvećena je u spomenutoj monografiji o karlovačkim govorima (v. bilj. 10). Ovdje ću navesti neke značajnije štokavske elemente u tim govorima:

— redukcija glasa *i* u položajima kakvi su u primjerima *prějca* ('predica'), *lišca* ('lisica') *šěncā* ('pšenica'); kajkavsko i čakavsko *e* i čakavsko *i* na mjestu staroga jata (prvotno prema zakonu Jakubinskoga), bez obzira na kvantitetu sloga, zamjenjuje se često, osobito u gradskom karlovačkom govoru, sekvencijom *je: mjěko, djěte — djěteta* ili *djetěta*;

— stari padežni morfemi u dativu, lokativu i instrumentalu množine ustupaju svoje mjesto štokavskom ujednačivanju tih padeža; može se pojaviti i pluralno proširenje *-ov-, -ev-* u imenica muškog roda; komparacija pridjeva približila se štokavskoj;

— pojavljuje se i novoštokavsko prenošenje akcenata, ali, u pravilu, bez novoštokavskog akcenatskog inventara.

Navedeni elementi u seoskim karlovačkim govorima uglavnom su samo površinski, naučen sloj, koji služi u situacijama kad se nastoje izbjeći »seljačke« govorne osobine.

²⁵ Usp. B. Finka — A. Šojat, n. d.; S. Težak, n. d.; P. Skok, *Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca*, HDZb 1, 1956., str. 215—278; P. Ivić, *O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca)*, Zbornik za filologiju i lingvistiku MS VII, Novi Sad 1964.; B. Finka — S. Pavešić, *Rad na proučavanju čakavskoga govora u Brinju i okolici*, RIJ 1, Zagreb 1968. i dr.

²⁶ O nekim govornim posljedicama kajkavsko-štokavskoga dodira pisao je već S. Ivšić (*Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196, 1913. g.), isti je problem proučavao i J. Hamm (*Štokavština donje Podravine*, Rad JAZU 275, 1949.), ali oba s gledišta određenih štokavskih a ne kajkavskih govora. Tu je problematiku dodirnuo i I. Brabec (*Mješoviti govori na sjevernoj periferiji hrvatskoserpskog jezika*, Ljetopis JAZU 73, 1969.).

Posavski granični kajkavski govori koje sam istražio i obradio u svojoj disertaciji²⁷ i poslije nje²⁸ nenatrunjeni su štokavskim elementima, izuzevši sam grad Sisak, koji naglo postaje štokavski, a kajkavci u njemu preuzimaju najčešće iste štokavske osobine koje preuzimaju i neštokavski građani Karlovca.

I dalje prema istoku, i na posavskom i na podravskom dijelu kajkavskog narječja — koliko je poznato — ista je situacija: seoski su govori čisti u svojem tipu kajkavštine, u jačim industrijskim središtima (npr. u Kutini, u Novoselcu, u Koprivnici) prodiru ponajviše navedene štokavske osobine ili elementi književnog jezika.

2. Kajkavske oaze u štokavštini

a) Kako dugo traje prijelaz iz jednoga idiolektu u drugi i u najnepovoljnijim uvjetima potpune izoliranosti i kako se žilavo održava prvotna kajkavska govorna struktura, veoma nam očito pokazuje primjer Hrvatskoga Sela, udaljenog od Topuskoga oko 1,5 km. Hrvatsko Selo naselili su Turopoljci oko 1700. g., selo nema škole, nema crkve, sa svih je strana nadaleko okruženo štokavcima. Među svim seoskim kajkavskim govorima, koliko je poznato iz stručne literature, u njemu je najjači pomak u pravcu štokavštine, ali uz preuzete tipične štokavske osobine supostoje i kajkavske. Jedino je definitivno strukturalno odstupanje od prvotnoga kajkavskoga stanja defonologizacija fonema *ę*, *ę*, *o*, svedenih na status alofona u naglašenim slogovima, i usvajanje fonema *ć* i *đ*. Na fonetskoj razini veoma se učvrstila redukcija, pa i sinkopa nenaglašenoga *i*, na štokavski način (*nògaca*, *vozat*, *mèn*, *tèb*, *mòlt*, *gòyt*, *kòšt*), a preuzet je i štokavski lik sekundarnih konsonantskih skupina tipa *lišće*, *gròžde*. Prema tomu, uz štokavsko *màgla govori se i mēgla*, uz *diéte* — *djèca* isti će govornik jednako često reći i *diéte* — *dèca*. Uz novoštokavska četiri akcenta (pri čemu se akcenti $\backslash$ i $\backslash$ često svode na jedan i realiziraju na kajkavski način, kao//) postoji i kajkavski akut; štokavska zanaglasna dužina još je sasvim fakultativna. U paradigmi se podjednako rabe i kajkavski i štokavski nastavci, osim sinkretizma u pluralnim padežima, primjerice instr. sg. imeničke promjene ima u *a*-osnovama nastavke *-um* / *-om*, a u *i*-osnovama *-jum* / *-i*. Nom. pl. imenica tipa *stól* može biti neproširen (*stòli*), a može se i proširiti umetkom *-ov-* (odnosno *-ev-* iza palatala) itd., itd. Pod utjecajem štokavaca proširen je inventar morfoloških glagolskih kategorija aoristom, imperfektom i štokavskim futurom.

b) Poslije drugoga svjetskog rata doselili su u Jarminu, do tada nje-mačko selo u blizini Vinkovaca, Zagorci, ponajviše iz Budinščine, ali i iz drugih zagorskih sela. Starija je generacija doseljenika ostala u potpunosti kajkavska — dvadesetak godina i suviše je kratak rok a da bi se

²⁷ A. Sojat, *Turopoljski govori (s osobitim osvrtom na mraclinski govor)*, rkp., Zagreb 1964.

²⁸ A. Sojat — V. Zečević, *Kajkavski govori u području između Lekenika, Trebarjeva i Siska*, Ljetopis JAZU 72, 1968.

odrasli nosioci određenoga dijalekatnoga tipa u svojoj zatvorenoj, kompaktnoj govornoj sredini mogli u govornim osobinama adaptirati okolnom drugačijem govornom sustavu. Oni koji češće borave izvan sela, zaposleni u građu ili na plantaži jabuka »Borinci«, pokušavaju u dodiru s nekajkavskim sugovornicima primijeniti neke vinkovačke govorne osobine, koje su zapazili (osobito se to odnosi na uporabu tipičnih slavonskih padežnih morfema u toponimima, na pr. u gen. pl. iz *Vinkovci*, iz *Mikanovci*, lok. pl. u *Vinkovaca* i sl.). Preuzimaju i pokoji leksem i nastoje pri tom da ga fonetski i akcenatski izgovore poput Slavonaca. U samom selu stvara se u te generacije određena kajkavska koinê, u kojoj, razumljivo, prevladavaju budinšćinske govorne osobine.

Mlađa generacija, rođena u tom selu, najčešće je u velikoj mjeri naučila štokavštinu književnoga tipa, mnogi mladići s kojima smo razgovarali izvanredno imitiraju i lokalni vinkovački govor (tj. mogu se njime normalno izražavati), ali u svojem selu svi se služe svojom, jarminskom kajkavštinom.

ZAKLJUČAK

Dijalekatna izoliranost jednoga idioma, u okviru istoga jezika, veoma sporo djeluje na njegovu strukturu. I u najnepovoljnijim uvjetima, stoljećima se, u velikom nizu generacija, čuvaju i konzerviraju najbitnije prvobitne dijalekatne osobine. Tuđi govorni elementi, ispočetka namjerno preuzimani (primjer Jarmine) postaju nesvjesna alternacija starijim govornim karakteristikama (kao u Hrvatskom Selu u odnosu na štokavštinu, kao u sutlanskom kraju u odnosu na kajkavštinu). Pri toj evoluciji, u uvjetima patrijarhalnoga seoskog života, veoma je značajna uloga socijalnoga prestiža supstratnog, superstratnog ili adstratnog narječja — što je ono uglednije, promjene su brže; u protivnom slučaju djelovanje mu je neznatno.

U graničnim se područjima strukturalni pomak prema adstratnim govorima vrši još sporije — stare se bitne govorne osobine veoma teško definitivno i u potpunosti zamjenjuju karakteristikama drugoga dijalekatnoga tipa.

I u suvremenim uvjetima industrijskoga društva (raslojavanje sela, školovanje, svakodnevni nužni dodiri s nosiocima drugoga govornoga tipa, utjecaj književnog jezika preko knjiga, novina, radija, televizije i dr.) te se izmjene u kompaktnim govornim područjima događaju sporo. Mi smo u karlovačkom kraju nalazili iste govorne osobine koje je pred sedamdeset i više godina prikazao R. Strohal. Slavonska sela oko Vinkovaca, pa i ona u kojima je starinačko šokačko pučanstvo danas u manjini, sačuvala su gotovo bez izmjene bitne svoje govorne karakteristike, koje je pred šezdesetak godina opisao prof. Ivšić.²⁹ Istražujući govor Bu-

²⁹ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196 i 197, 1913.; B. Finka — A. Šojat, *O slavonskom dijalektu ekavskog izgovora u okolici Vinkovaca*, RIJ 2.

njevaca u senjskom zaleđu, utvrdio sam na svim jezičnim razinama, u svih generacija, tek neznatna, površinska i nestabilna odstupanja od stanja tih govora u godinama prije prvoga svjetskog rata, kakvo je u svojem radu fiksirao G. Tomljenović.³⁰

Miješanje pučanstva u istom naseljenom mjestu češće dovodi do revolucionarnih, brzih promjena, naročito ako je u njemu industrijom ugroženo osnovno seljačko zanimanje, ratarstvo i stočarstvo, i kad je u njemu znatan broj radnika drugačije dijalekatne osnovice, osobito štokavske. Mehaničko miješanje dijalekatnih osobina u većim industrijskim konglomeratima češće uzrokuje ujednačivanje različitih osobina i stvaranje prijelazne dijalekatne govorne strukture (primjer Karlovca) nego potpuni prijelaz u drugi dijalekatni idiom, s tek neznatnim, sporadičnim tragovima starijega stanja (primjer Siska). Izuzetno veliki gradovi i značajna kulturna središta, kao Zagreb, uspijevaju zadržati svoj prvotni dijalekt, iz generacije u generaciju govorno tek ponešto izmijenjen, bez obzira na stvarni statistički odnos doseljenika i starosjedilaca. Međutim, i u takvim sredinama čuvaju govornici koji su doselili kao odrasli ljudi golem broj svojih dijalekatnih oznaka, bitnih značajaka svojega organskoga govora.

³⁰ G. Bud. Tomljenović, *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga; s osobitim obzirom na naglas*, NVj XIX, Zagreb 1911.